

Književnost i politika

Ivan PEDERIN

Sažetak

U ovom radu autor kritizira stajališta njemačkog esteticizma da je politika raka-rana književnosti i opaža da je književnost znatno sudjelovala u politici, pa navodi kako je književnost u tradicionalnoj državi imala funkciju društvenog i političkog stabiliziranja, stoga su Cervantesov Don Quijote i neke Goetheove pjesme polemika protiv viteškog romana, odnosno klasicističkih poetika, a time i posredna polemika protiv vladajućeg državnog uređenja. Neke Lessingove i Schillerove tragedije otvorena su polemika protiv feudalnog braka i u njima se ocrta suvremeni brak koji se ostvario u građanskom zakonodavstvu XIX. st. S druge strane roman o preljubu potkraj XIX. st. izraz je krize liberalizma, i njegova kritika. U nekim djelima Gustava Freytaga i Lava N. Tolstoja nalazi se ideologija činovničke države XIX. st. odnosno marksizma-lenjinizma, dok su djela Hansa Grimma i Gustava Frenssena nadahnula ideologiju nacionalsocijalizma. U radu se upozoruje i na postojanje državnih pravaca kakav su bili njemački heimatroman i socijalistički realizam.

Estetska metoda pristupa književnom djelu u prvom redu tako što književno djelo raščlanjuje kao umjetnost riječi, ona dakle istražuje književno djelo sredstvima koja joj pruža jezik. Pod »nas« estetska metoda vidi prije svega osamljenog i obično dobro naobraženog čitatelja, sloj naobraženih, pa čak i građansku klasu, skupine ljudi kao žene, poluobrazovane ljude, spolno nastrane ljude, ako se radi o pornografskoj književnosti i sociologiji književnosti. Ne želeći prikazati povijest i razvitak estetske metode, strukturalizma i sociologije književnosti, istaknut ćemo neke manjkavosti ovih metoda i ujedno objasniti te manjkavosti.

Estetska metoda deklarativno zazire od politike koju čak smatra rakanom književnosti i odbacuje nastojanja da se književni objekt podvrgne političkoj svrsi.¹ Razlog ovom držanju ne treba dugo tražiti — književnost, književna kritika i književna znanost nisu željele postati sredstvom politike totalitarne države ili države koja je vodila totalitarizmu pa je estetska metoda zatvorila književnost u kulu bjelokosnu, i to baš u zemljama kakve su bile Sovjetski Savez, Njemačka i Španjolska gdje su se pojavili znanstvenici i znanstveni krugovi kao što su to formalisti, Wilhelm Dilthey, pa Damaso Alonso, sa svojim brojnim učenicima. Na taj je način

¹ Erik Lunding, »Literaturwissenschaft«, *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft begründet von Paul Merker und Wolfgang Stammler*, hrsg. Werner Kohlschmidt und Wolfgang Mohr, Zweiter Band, Berlin, ²1965., str. 205.

književna znanost izborila neku autonomiju, kad već ne i slobodu, ali je ostala zatvorena u nekom estetskom getu ograničena na uske, obično akademske krugove i izuzeta iz realnosti. Načelo da je politika rak-rana književnosti i književne znanosti, nije vrijedilo u zemljama s dugom demokratskom tradicijom kao što je Francuska, pa se Roland Barthes i Mikel Dufrenne nisu ustručavali zaći u pitanje odnosa književnog ili uopće umjetničkog djela prema politici, pri čemu njihov odnos prema političkom vodstvu nije bio polemičan ili bar takav da ne bi bio moguć u Francovoj Španjolskoj, Hitlerovoj Njemačkoj ili Staljinovom Sovjetskom Savezu, a ne bi bio moguć ni u Titovoj Jugoslaviji.

Estetska metoda vidi književno djelo kao poruku koja ide od pisca kao pošiljatelja do čitatelja kao recipijenta pri čemu je recepcija uvijek neizvjesna i varira od jednog primatelja do drugog. Književno djelo nije dakle jedno jedinstveno i neponovljivo, već nastaje onoliko puta koliko puta se književno djelo čita. Protiv tog nazora teško je polemizirati i on zasigurno pada u trajne stečevine znanosti o književnosti. Nevolja je u tome što ova istraživanja recepcije književnog djela ne vide koheziju među čitateljima, a u tomu estetskoj metodi ne pomaže dovoljno ni sociološka metoda što traži društvene skupine ljudi kojima se pojedina djela ili književni pravci obraćaju. Pritom sociološka metoda nije sustavno nabrojila skupine ljudi kojima se neka djela ili pravci obraćaju, a nije istražila djeluje li ili sudjeluje književnost u nastanku i oblikovanju tih skupina ljudi. Manje ili više može se reći da sociologija književnosti vidi kao potrošače književnosti skupinu naobraženih ljudi koji imaju novaca da kupuju knjige i vremena da ih čitaju.²

Državna cenzura je međutim ograničila recepciju književnog djela na sloj naobraženih ljudi koji se u toku školovanja prožeti državnom ideologijom, pa su kritički i iz distance čitali, a nije voljela knjiga što će ići u mase prema kojima je bila sumnjičava jer se bojala političkih diverzija i pobuna.³ Političke promjene, revolucije, proglašavanje apsolutizma, nacionalna ujedinjenja snažno su djelovala na književnost, pa se književna razdoblja mogu objasniti u svom nastanku, kraju ili krizama političkim okolnostima, novim zakonima o tisku, a jamačno i promjenama gospodarskih prilika u proizvodnji knjiga.⁴

- 2 Robert Escarpit, *Sociologie de la littérature*, Paris, 1958.; Slabo naobraženi ljudi čitaju trivijalnu književnost, Peter Nusser, *Romane für die Unterschicht*, Stuttgart, 1973/74.; Pojam trivijalne književnosti danas više nije neprijeporan, Milivoj Solar, »Postoji li trivijalna književnost?«, *Republika*, XLVIII (1992) br. 5–6, str. 75–90.
- 3 Ivan Pederin, »Utjecaj austrijske cenzure na prodaju, širenje i reklamiranje knjiga (1810–1848)«, *Bibliotekarstvo*, Sarajevo, XXXI (1985), str. 23–33.; Isti, »Dalmatinski pisci, urednici i čitatelji u očima austrijske cenzure«, *Dubrovnik*, XXXI (1987) br. 3–4/1988., str. 5–22.
- 4 Ivan Pederin, »Prijedlog za reviziju periodizacije hrvatske književnosti«, *Republika*, XLIX (1993) br. 1–2, str. 59–69.

Ovim možemo smatrati utjecaj politike na književnost dokazanim, pa se moramo pitati utječe li književnost na politiku, i ako da, kako.

Od Srednjeg vijeka pa do danas poznata nam je vrlo raspostranjena didaktična književnost sa svrhom da vjerski prosvijetli ljude i privede ih kršćanskom životu. Takva je književnost negativnije ocijenjena od književne povijesti jer je svjesno žrtvovala umjetničke kvalitete neposrednim ciljevima ćudorednog poboljšanja pastve. U toj književnosti teško možemo govoriti o nekoj skupini ljudi kojoj se ova književnost obraća jer je kršćanstvo gledalo čovjeka univerzalno, zato se i obraćalo i još uvijek se obraća *svakom* čovjeku. Mala umjetnička vrijednost te književnosti nije prijeporna, ali je isto ako neprijeporno da je ova književnost bitno sudjelovala u stvaranju mentaliteta najšireg broja kršćana na čitavom svijetu. Istodobno taj je mentalitet bio presudan i za političko držanje tih ljudi jer je Crkva, tek odnedavna odvojena od države, stoga u didaktičkoj književnosti nije lako razlučiti vjeru, ćudorednost i politiku.

Viteška književnost bila je jedan od oblika zabave feudalnog društva koje je poznavalo i druge oblike zabave kao lov, turnire i dr. No književno djelo bilo je od neobične važnosti za feudalni dvor. Anonimni autor srednjovisokonjemačke *Nibelunške pjesme (Der Nibelunge Noth und die Klage)* poziva u uvodu na starije izvore prema kojima priča događaje što su se zbili u prošlosti. Književnost je dakle kolektivno pamćenje feudalnog društva i svijest o njegovom povijesnom legitimitetu vlasti. Postojanje ranijih književnih djela zasvjedočuje postojanje nekog dvora u prošlosti isto kao i pergemene o povlasticama, darovnice i sl.

Viteška književnost ima svoju priznatu umjetničku vrijednost, no ona osim toga definira ratnu i spolnu etiku koja nije ista kao kršćanska etika na tim područjima sadržana u Bibliji i skolastičnoj filozofiji i teologiji toga doba. Ona je na taj način odigrala društvenu i političku ulogu, stvorila je jedan kanon društvenog i političkog držanja na temelju kojeg je, između ostalog, knez upravljao svojom državom ili se odnosio prema drugim knezovima, prijateljima ili neprijateljima. U viteškoj književnosti nastao je jaz između svjetovnosti i crkvenosti. Cervantesov roman *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha* lijepo može pokazati utjecaj viteškog romana. Don Quijote, sitni seoski plemić, načitan viteških romana, vlada se prema predlošcima vladanja koja se daju u tim romanima i tako dolazi u sukob s narodom, a to će reći s ljudima koji viteške romane ne čitaju ili do njih ništa ne drže, zato ispada smiješan u očima čitatelja. Nije li ovo polemika s viteškim romanom, i to baš zato što je taj roman svojom viteškom ćudorednosti igrao ulogu u sustavu jedne feudalno–militarističke monarhije kakva je bila Španjolska? Prvi dio *Don Quijotea* objavljen je u Madridu 1605. godine, a to je bilo doba kad je ta monarhija već pokazivala znakove opadanja. No, ako seoski plemić don Quijote čita viteške romane, ka-

kvi se pišu za dvor, to znači da dvor preko književnosti djeluje kao uzor na niže slojeve društva, stoga možemo zaključiti da je književnost jedno od sredstava kojim se vlast provodila i osiguravala.

Povijest književnosti ocijenila je vitešku književnost kao, u umjetničkom pogledu, vrjedniju od didaktičke baš zato što odnos *docere delectando* kao bitno načelo književnosti, koje potječe od Horacija, nije eksplicitan kao u crkvenoj didaktičkoj književnosti. U ravnoteži odnosa ta dva pojma krije se mistika umjetničke vrijednosti i piščeve autonomije koja će u XIX. st. zaokupiti Baudelairea.

Istraživanja narodne poezije pokazala su da je ta poezija često degradirana poezija višeg društva.⁵ Junaci španjolske narodne poezije obično su feudalni junaci od VIII. st. i dalje, pa se ta poezija vidi kao popularizirana viteška književnost, što znači da je književnost kao jedno od sredstava kojim se vrši vlast integrativni čimbenik nacije. No, integracija ne ide samo odozgo prema dolje, nego i odozdo prema gore, pa španjolski *Romancero* u XVI. st. osvaja dvor i kazališta, da bi u XVIII. st. prozeo sela i Ameriku španjolskog jezika.⁶

O mijeni XVIII/XIX. st. otkriveni su rukopisi zaboravljenih srednjovjekovnih epova i romana, raste zanimanje za narodnu književnost, zato književnost postaje ugaonim kamenom u konstituiranju narodne svijesti suvremenih nacija, spomenikom jezika i nacionalnog identiteta. Narodna i srednjovjekovna književnost postaje izvorom nadahnuća za umjetnu književnost kao, primjerice, za romane Waltera Scotta. James Macpherson izdao je svoje pjesme kao pjesme navodnog škotskog barda Ossiana. Bajke braće Grimm postale su uzorom za njemačku pripovijetku XIX. st.

Jezikoslovna istraživanja Franza Boppa pokazala su da je njemački jedan od bitnih jezika među indoeuropskim jezicima. Probudena nacionalna svijest Nijemaca i brojnih drugih europskih, osobito istočnoeuropskih naroda, nalazila je oslonca u književnosti, filologiji, a osobito u narodnoj književnosti potvrdu u povijesti i staroj književnosti, jer ti narodi obično nisu imali svoje države i državnog suvereniteta ili ta država nije odgovarala jezičnim granicama. Književnost je postala glavnim sredstvom borbe protiv apsolutizma. Njemački romantizam dao je ideologiju tajnim organizacijama koje su se borile za ujedinjenje Njemačke za Restauracije i ranije.⁷ Slabo razvijene nacije, kao Albanci, kasno su pokrenule svoje knji-

5 Ivan Pederin, »Pelješka pjesnička škola«, *Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470–1970*, Omiš, 1970., str. 365–380.

6 Ramon Menendez Pidal, *Flor nuevo de romances viejos*, Madrid, ¹⁶1959., Proemio, str. 9, 35, 40, 42.

7 Ivan Pederin, »Austrijska policija u borbi protiv tajnih društava u doba Restauracije«, *Mogućnosti*, X (1993) br. 3–4, str. 162–174.; Isti, »Die Germanistik als umstürzlerische Nationalwissenschaft, Das Geheimbündlertum an den deutschen Univesitäten in den Berichten der k. k.Höheren Polizei (1819–1830)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti* (21) 1991/1992. Zadar, 1993., str. 217–234.

ževne časopise,⁸ tako patuljasta nacija kakvi su Retoromani u Švicarskoj ima književnost na materinskom jeziku; o književnosti na jeziku Roma ništa se ne zna, a Romi se i nisu niti konstituirali u suvremenu naciju.

Njemački romantizam bio je dakle ujedno i ideologija nacionalne borbe i predložak za nacionalne ideologije drugih naroda pa je predsjednik carsko–kraljevskog. Dikasterija policije u Beču grof Josef Sedlnitzky zabranjivao uvoz romantičkih djela u carsko–kraljevske države, kako se Austrija onda sama nazivala u službenim spisima. On je to učinio nakon što je student teologije iz Erlangena Sand ubio klasicističkog komediografa Augusta Kotzebuea po nalogu neke tajne prevratničke organizacije.⁹

No, književnost romantizma bila je i inače sredstvo borbe protiv apsolutizma. Da bismo to objasnili, moramo najprije pokazati bit književnosti klasicizma.

Obrazovni sustav od Antike te gotovo do Francuske revolucije sastojao se od *Sedam slobodnih vještina* (*Septem artes liberales*), a to je bilo *grammatica loquitur, dialectica vera docet, rhetorica verba ministrat, musica canit, arithmetica numerat, geometria ponderat, astronomia colit astra*.¹⁰ S druge strane, imamo *artes mechanicae*, a to je bilo ono što danas smatramo obrtima, primjerice stolarski, kovački ili mesarski obrt, ali također graditeljstvo i slikarstvo, zatim zlatarski obrt. Slobodne vještine zvale su se slobodnima jer se s njima nisu mogli zaraditi novci, pa su zato jedine bile dostojne slobodnih ljudi, dakle, plemića. S *artes mechanicae* bavili su se politički neslobodni ljudi. Prva slobodna vještina — *grammatica* — sastojala se od učenja latinskoga i ispravne uporabe jezika, a to je bila dispozicija po kojoj se sastavljala isprava. To znači da je osoba koja je izučila gramatiku mogla obavljati bilježničku službu, a znanost koja se bavi proučavanjem srednjovjekovnih isprava, zove se *diplomatica*.

Potkraj Srednjeg vijeka pojavio se u Europi novi tip države, a to je bila država s plaćenim činovništvom i plaćenom vojskom. To činovništvo (*secretarii, scribae, collaterales*, kasnije *ministri*) imalo je, npr. u mletačkoj državi bilježničku naobrazbu, učilo je gramatiku, a mletačkim je sekretarima predavao nitko manji nego Francesco Petrarca. Činovništvo je, dakle, imalo humanističku naobrazbu. U mletačkim uredima činovnici su bili manje plemići, a više obrazovani građani — *cives originarii*, osobe koje

8 Bernard Stulli, *Albansko pitanje (1875–1882)*, Rad JAZU, knjiga 318 (1959) str. 362. (Prvi albanski časopis bio je *Drita* (Svjetlo), osnovan 1879.).

9 Mémoires, Documents et écrits divers laissés par le Prince de Metterich, Chancelier de Cour et d'Etat publiés par son fils le Prince Richard de Metternich, classés et réunis par M. A. Klinkowstroem, Deuxième partie: L'Ere de paix (1816–1848), Paris, 1881., Varnhagen von Ense a Tatterborn, Carlsruhe, le 24. mars 1819., str. 233–234., Metternich a Gentz, le 9. avril 1819., str. 235–236.

10 Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern und München, 1967., str. 46ff.

su morale dokazati da je više naraštaja njihovih predaka rođeno u Mlecima i da se nisu bavili s *artes mechanicae*.¹¹

Gramatika je bila znanost kako se sastavlja isprava, a *poetika* je bila korak dalje, ona je bila poduka kako se sastavlja književno djelo. Književnost je bila umijeće koje se moglo izučiti, a dobu koje je prethodilo Francuskoj revoluciji bila je strana naša današnja podjela jezika na standardni i književni jezik.

Apsolutistička monarhija nije poznavala sloj profesionalnih političara kao parlamentarna demokracija, politika je vodila činovništvo, a to znači da je politika bila srasla s književnošću jer je većina pisaca u to doba potekla baš iz činovništva, npr. Martin Opitz, autor poetike *Das Buch von der deutschen Poeterey*. Ti činovnici služili su jednu apsolutističku državu, obično nisu bili plemići, ali su to željeli postati i često su bili odlikovani plemićkim naslovima. Njihov pogled bio je upravljen prema gore, oni su bili činovnici ili pjesnici apsolutističke monarhije, nisu baš bili revolucionarni, a enciklopedija je bila pokret u filozofiji, manje u književnosti. Književnost je obavljala politički stabilizatorsku funkciju, pa nije čudo što se Nicolas Boileau savjetovao s kraljem dok je pisao svoju *L'Art poetique*. Poetike su pak bile programska točka svake apsolutističke monarhije.

Apsolutistička monarhija svrgnuta je u Francuskoj revoluciji. U Njemačkoj nije bilo revolucije, no zato se apsolutizmu suprotstavljaju brojna književna djela. Goetheova pjesma *Ein Gleiches* pravi je izazov klasicističkim poetikama, a time posredno i politici, ako su književnost i poetike imale političku funkciju kako smo maloprije izložili. Ona glasi:

»Über allen Gipfeln ist ruh.

In allen Wipfeln Spürest du Kaum einen Hauch;

Die Vögelein schweigen im Walde.

Warte nur, balde Ruhest du auch.«¹²

Ova pjesma ne slijedi klasicističku dispoziciju, već njezine riječi naviru spontano prema nadahnuću. Pjesnik nije obrtnik koji je izučio gramatiku pa poetiku, nego *genij* obuzet slobodnim nadahnućem po diktatu svoje autonomne pjesničke ličnosti. U tom smislu u ovoj pjesmi nalazimo ostvarenje slobode i dostojanstva čovjekove ličnosti u smislu *Deklaracije o pravima čovjeka*. U Schillerovoj tragediji *Don Carlos* nalazimo nemilosrdnu kritiku španjolske apsolutističke monarhije. Središnja točka te kritike je i razgovor infantova prijatelja markiza Pose s kraljem. U tom razgovoru Posa nije sevilni dvorjanin, već ističe dostojanstvo i čudorednu nezavi-

11 Giuseppe Trebbi, »Il segretario veneziano«, *Archivio storico italiano*, CVLIX (1986) str. 40–41.

12 Citirano prema Goethes Werke herausgegeben von Heinrich Kurz, *Kritisch durchgesehene Ausgabe mit Beifügung aller Lesarten*, Erster Band, Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts, s.a. str. 95.

snost slobodnog čovjeka s osloncem na *Deklaraciji o pravima čovjeka*, a svakako i na pobožnosti protestantskog pijetizma, vjerskog pokreta zasnovanog na skrupuloznom ispitivanju vlastite savjesti. Ovaj razgovor i prkosni odgovor markiza Pose postali su obrascem političkog držanja potonjih njemačkih liberala. U trilogiji *Wallenstein* Schiller je opisao pobunu carevog vojskovođe Wallensteina, koji obuzet moći i vojnim uspjesima, pokušava postati vladarem Češke. No Wallensteinu manjka osjećaj mjere, pravde i čudorednosti, zato ga vojska odmah napušta. Životopisna pozadina Wallensteinova lika je Napoleon i u ovoj tragediji naslućujemo kritiku Napoleonova političkog djelovanja. Metternich je opisao Napoleona kao neukog nižeg časnika koji vlada ljudima tako što instinktivno pronalazi njihove strasti.¹³ Taj je Napoleonov portret, portret diktatora kakve smo upoznali u XX. st. Portret Wallensteina koji se, opijen vlašću, oslanja na utjecaj svojih zvijezda, a ljude ne vidi, mnogo je potpuniji portret diktatora negoli Metternichov portret.

Gotthold Ephraim Lessing u tragediji *Emilia Galotti*, a i Friedrich Schiller u tragediji *Kabale und Liebe*, ustali su u obranu dostojanstva žene, a protiv prilježništva na malim njemačkim dvorovima koji su se ugledali na Versailles. No, te tragedije imaju dublju pozadinu. U Njemačkoj se od Srednjega vijeka razlikovalo dva tipa braka *Muntehe* i *Friedelehe*, a to je brak s mirazom i bez njega. Brak s mirazom smatrao se čvrstim i trajnim, dok se brak bez miraza smatrao privremenim. Crkva je tek u XII. st., zapravo s Tridentskim saborom, nametnula sakramentalni brak, no, djevojka bez miraza postajala je služavka i prilježnica na neko doba, poslije čega ju je gospodar morao udati i dati joj miraz.¹⁴ Sve to skupa ima svoje polazište u Mojsijevom zakoniku. Prema Mojsijevom zakoniku preljub, dakle odnos oženjenog muškarca i udate žene, s drugom ženom odnosno muškarcem kažnjavao se kamenovanjem, ali ne i predbračni odnos neudate djevojke i neoženjenog muškarca za koji je bilo propisano da zavodnik mora ocu djevojke dati odštetu i da je potom mora oženiti (Pnz 22,28–29). Stari zavjet poznaje i ropstvo, ali je ono ograničeno na šest godina, a nakon isteka tih šest godina gospodar će otpustiti roba, ili robinju, i dati mu nagradu za njegov rad (Pnz 15,12–18). Na tim načelima osnivalo se u Srednjem vijeku bračno pravo i sudovanje u slučajevima izvanbračnog općenja i silovanja. Kazne za silovanje bile su drakonske, ali samo ako su žrtve bile žene ili djevojke na dobru glas. Ako bi gospodar silovao služavku, kazne su, npr. na Rabu, bile blage.¹⁵ Kad se Jelena, žena Ivana Bosančića 1449. godine vratila s hodočašća u Rimu i zatekla muža

13 Metternich, *nav. dj.*, Deuxième partie, L'Ere de paix (1816–1848) tome quatrième, Paris, 1881. br. 598, str. 554, 555.

14 Edith Ennen, *Le donne nel Medioevo*, Roma–Bari, 1987.

15 Ivan Pederin, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb, 1989., str. 17.

s priležnicom, ona ga je tužila biskupu, kao nadležnom u bračnim sporovima, zbog rastave braka. Biskup nije pristao da se brak rastavi, nego je naložio mužu da otpusti priležnicu s odštetom od 40 libara.¹⁶ Priležnica je na taj način stekla miraz i mogla se udati s tim mirazom. Na taj je način mnogoženstvo stoljećima postojalo u Europi da bi doseglo svoj vrhunac na Versailleskom dvoru. Napoleonov i austrijski građanski zakonici reformirali su brak s osloncem na teologiju sv. Pavla i to na *Poslanicu Korinćanima* (7,1–40) u kojoj je naglašen monogamni značaj braka (koji je takav i u Mojsijevom zakoniku) i *Poslanicu Timoteju* (2,11–15) u kojoj je žena podvrgnuta mužu zato što je Eva više sagriješila Bogu time što je pobuđena sotonom zavela Adama. U ova dva zakonika ipak nema metafizičkih odnosa, svijesti o grijehu i straha od Boga. No u ovim zakonicima neće se naći ništa čega nema u apostola Pavla, ali će se u apostola Pavla naći čega nema u ovim zakonicima.

Lessingove i Schillerove tragedije predstavljaju osudu feudalnog mnogoženstva uz ideal novog i monogamnog tipa braka zasnovanog na dostojanstvu žene. Pojam dostojanstva žene potječe iz kršćanstva, a u Lessinga i Schillera iz pijetističke pobožnosti, a u skrajnjoj liniji iz kulta svetih mučenica, koje su radije umrle nego što bi postale nečijim priležnicama. No, u ovim tragedijama pitanje djevičanstva i dostojanstva žene ima političko, a ne metafizičko značenje.

J. G. Herder i braća Grimm istaknuli su kult folklora u njemačkoj književnosti, ne bez oslonca na Jamesa Macphersona. U kultu folklora naziemo reviziju radikalnog rusovstva koje je obacilo kulturu u svakom obliku, pa i u književnosti nalazeći u njoj izopačenost. Folklor, a također i Shakespeareova djela za Herdera i braću Grimm djela su u kojima nestaje razlike između prirode i umjetnosti. No folklor je za braću Grimm više od toga, to je identitet nacije osnovan na jeziku kao kanonu nacije. U jeziku kojim govori i piše čitava nacija, svi njezini razredi bez iznimke i bez višeg sloja što govori stranim jezikom, ostvaruje se jednakost svih članova nacije kao varijanta gesla zapadne demokracije o jednakosti svih građana pred zakonom. U tom smislu književnost se kombinira sa znanošću i postaje sredstvom političke borbe za suvremenu nacionalnu državu. Središte te borbe nije više vladarska kancelarija u kojoj sjede pisci–činovnici apsolutističke države, nego sveučilište i tajne prevratničke organizacije.¹⁷

16 *Isto*, str. 14. (U XVI. st. je zavodnik koji bi zaveo i deflorirao neku djevojku plaao visoke odštete, osobito ako je ona bila vlastelinka; usp. Ivan Pederin, »Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36 (1994), str. 153.

17 Jörg-Jochen Müller, »Germanistik — eine Form bürgerlicher Opposition«, *Literaturwissenschaft und Sozialwissenschaften*, 2, Germanistik und deutsche Nation 1806–1848, Zur Konstitution bürgerlichen Bewußtseins, Unter Mitarbeit von Rienhard Behm, Karl-Heinz Götze, Ulrich Schulte-Wulver und Jutta Strippel herausgegeben von Jörg-Jochen Müller, Stuttgart, 1974.; Ivan Pederin, »Pojam totalitarizma i nacio-

Država se trudi i uspijeva ili ne uspijeva uspostaviti nadzor nad sveučilištima koja ističu svoju stališku autonomiju.

Bilo kako bilo njemačka književnost mijene XVIII/XIX. st. vrlo je pozdani, a možda i najpouzdaniji dokument i izvor za poznavanje političkih prilika u Njemačkoj pri čemu bismo mi jako pogriješili ako bismo književnosti pristupili *samo* kao izvoru za poznavanje političkih prilika. Tu bismo ponovili pogrešku pozitivista za koje je književno djelo bilo obično izvorom za poznavanje piščeva života, koji se fetišizirao. Tu nam za sigurno može pomoći strukturalizam koji mi ovim prilogom ne nastojimo proglasiti zabludom ili promašajem u onom smislu u kojem je strukturalizam polemično odbacio pozitivizam. Ovaj rad više je dopuna strukturalizma negoli polemika protiv njega, sve ako on i jest donekle navraćanje na pozitivizam koji je pisca vrednovao prema tome koliko je on bio liberalan i tražio od književnog povjesničara da djeluje politički.

U toku Napoleonova doba došlo je do bitnih promjena u odnosima između pisca i vlasti. U doba apsolutizma pisac djeluje uz bok vlasti. Sada pisac djeluje otprilike kao vođa ili ideolog jedne od naroda izabrane oporbene stranke i kao vizionar što vidi i ocrtava nacionalnu državu budućnosti. Državna ga vlast pokušava nadzirati ili ušutkati cenzurom koja pisca ponižava jer djeluje samovoljno i birokratski za razliku od poetike. Za pisca bi se moglo reći da djeluje slično cenzuri, ali ako ona tako djeluje, onda djeluje samo književnim sredstvima, tako da određuje što je poetično i što može biti predmetom književnog djela, a što ne može.

Pod okom austrijske cenzure ipak je nastalo jedno političko djelo — *König Ottokars Glück und Ende*, Franza Grillparzera. Grillparzer je u tome djelu slijedio propise cenzure po kojima pisac doduše može dovesti na pozornicu nekog opakog kralja, i to je u ovom slučaju kralj Ottokar, ali samo tako da on na kraju bude pobijeden od nekog dobrog i pobožnog vladara, a to je u ovom slučaju Rudolf Habsburški.¹⁸

No Grillparzer je u ovom slučaju prekršio zakon cenzure koji zabranjuje da pisac izvede na pozornicu članove vladarske kuće. Ako je to učinio, on je to mogao učiniti jedino po dogovoru s vlašću, a djelo je doživljeno kao panegirik dinastije, ali se zato prikazivalo i krajem pedesetih godina ovoga stoljeća u bečkom Burgtheateru na dan austrijske nezavisnosti.

Odnos vlasti i književnosti poremećen je u XIX. st. pa su pisci o tome počeli i razmišljati. Charles Baudelaire je u eseju *Le Musée Classique du Bazar bonne-nouvelle* pisao o pojmu *bourgeois*, potom opet u *Salon de 1846., Aux bourgeois*.¹⁹ Pojam *bourgeois* nije kod Baudelairea klasni po-

nalizma u njemačkom romantizmu (Lik Slavena i Jevreja)«, *Gledišta*, XXIX (1988) br. 1–2, str. 212–228.

18 To u *Vorschrift für die Leitung des Censurwesens und für das Benehmen der Censoren in Folge der a.h. Entschliessung vom 14. September 1810.* nedatirano, Povijesni Arhiv u Zadru, pres. 1848., Kut. 336, Kateg. XI2l br. 2726.

jam kao kod Karla Marxa, nego pitanje odnosa čovjeka prema vlasti i umjetnosti. Po mišljenju mladih umjetnika *bourgeois* je neprijatelj svega što je lijepo i veliko. Baudelaire tomu dodaje da ima još nešto gore, a to je *l'artiste bourgeois*, koji se stavlja između javnosti i genija. Onaj koji ima vlast time *ipso facto* još nema osjećaj za ono što je lijepo, sve ako misli da je tako. Tu se vjerojatno krije razlika između odnosa politike i umjetnosti prije i poslije Francuske revolucije. Kralj je umio umjesno savjetovati Boileaua, imao je dobar politički ukus. Vladari XIX. st., osobito diktatori XX. st., bili su obično neumjesni kad su se uplitali u umjetnost.²⁰ Taj problem postojao je i prije Baudelairea u njemačkom romantizmu. Adalbert von Chamisso stavio je u romanu *Peter Schlemihls wundersame Geschichte* u naslov riječ *Schlemihl*, što je u tadašnjem slangu značilo osobu koja ima smolu — baksuza. Jopseph von Eichendorff napisao je roman pod naslovom *Aus dem Leben eines Taugenichtes*. To je roman o *doživljajima* jednog umjetnika. No *Taugenichts* znači na njemačkom otprilike lijenčinu i nesposobnog čovjeka, ništariju. U oba slučaja to je tuđa riječ, a izričaj znači unutarnju polemiku s trijeznim građanstvom ili malograđanstvom koje prezire umjetnika, ne razumije ga i neće da ga razumije.

Pa ipak, nije mali broj književnih djela koja sadrže ideologiju i program države koja će nastati u bliskoj budućnosti.

U romanu Gustava Freytaga s teško prevodivim naslovom *Soll und Haben* (1855) pojavljuje se velikaš barun von Rothsattel kao zemljišni veleposjednik, mali plemić von Fink, koji organizira obranu veleposjeda od pobunjenih Poljaka 1848. godine, trgovac Anton Wohlfahrt, koji tim veleposjedom upravlja i, napokon, nepošteni Židov Veitel Itzig, učenik tamnog odvjetnika varalice. Dva posljednja su romaneskni likovi preuzeti od Dickensa. Ova hijerarhija i raspored odražava točno strukturu društva Drugog Reicha koji je nastao 1871. godine. Velikaš Rothsattel je metafora države, mali plemić von Fink znači vojsku, trgovac znači privredu podčinjenu državnoj upravi i vojsci i napokon polusvijet. Roman se doimlje poput društveno-političkog programa Drugog Reicha. Austrijski pisac Adalbert Stifter je u romanu, također teško prevodivog naslova, *Der Nachsommer* dao sličan društveno-politički program austrijske činovničke države. On je pisao o položaju čovjeka u društvu, o porijeklu čovjekove želje da napravi karijeru kao trgovac, liječnik ili državnik, o odgoju, ulozi tjelovježbe i ladanja u odgoju dječaka, odnosu dječaka prema djevojčicama, ulozi čitanja u odgoju, odnosu mladih prema starijima i obrazovanima, punoljetnosti i gospodarenju novcem s osobitim osvrtom na matema-

19 C. Baudelaire, *Curiosities esthétiques. L'Art romantique et autres Oeuvres critiques*, Paris, 1962., str. 95. i 97.

20 Gillo Dorfles, »Hermann Broch, Kitsch und Tendenzkunst«, *Der Kitsch*, Tübingen, 1969., str. 113, 121.

tiku, o poljodjelstvu i industrijskoj proizvodnji, botanici i prirodnim znanostima, o ulozi oca u obrazovanju sina. Tu se kasnije pojavljuje barun von Risach kao stariji autorov prijatelj. Risach je lik starijeg, mudrog i dobro naobraženog državnog činovnika. Sve skupa doimlje se kao neki politički brevijar austrijske činovničke države.

U romanu Lava N. Tolstoja *Rat i mir* pojavile su se po prvi put u povijesti, narodne mase kao glavni junak romana i uopće pojam naroda. Rat i bitke nisu djelo briljantnih vojskovođa kao što su to Wallenstein i švedski kralj Gustav Adolf u Schillerovim djelima, nego nastaju u pokretima narodnih masa. Napoleon osvaja Moskvu i smatra se pobjednikom, ali se ljuto vara jer Rusi pale Moskvu, a ruska zemlja daje utočište ruskim vojnicima što se povlače sa svojim narodom, ali ne i *Grande armée* koja propada u snježnim vijavicama ruske zime. Grof Pierre Bezouhov odriče se svojih povlastica i poistovjećuje se sa svojim narodom. Ovaj je roman vrlo snažno djelovao u ideologiji onoga što se kasnije nazivalo marksizmom–lenjinizmom. Pierre Bezouhov postao je pojmom *poštene inteligencije*. Pojam malog čovjeka i naroda, koji kod Tolstoja nije bez veze s pukom Božjim u Evanđelju, preuzet je u ideologiju marksizma–lenjinizma, a Tolstojeva slika rata postala je polazištem za općenarodni rat u vojnoj doktrini marksizma–lenjinizma. Danas možemo reći da su svi ratovi što su se u XX. st. vodili u prostoru između Elbe, zatim i Atlantika, Tihog i Indijskog oceana vodili po obrascu Tolstojeva općenarodnog rata iz romana *Rat i mir*.

Maloprije smo vidjeli da se u Njemačkoj borba protiv apsolutizma vodila književnim sredstvima kao borba protiv klasicističkih shvaćanja i stila u književnosti. U književnim djelima Lessinga i Schillera vodi se borba protiv feudalnog priležništva i zastupa se novi tip braka zasnovan na ljubavi i pijetističkoj kršćanskoj čudorednosti. Novo društvo u XIX. st., koje se obično naziva građanskim, razorilo je korporacije kao osnovni oblik organiziranja ljudi, zato se čovjek počeo osjećati osamljenim i izgubljenim u gradovima koji su rasli i industrijalizirali se.²¹ Osnovna ćelija društva sada je bračna zajednica s malo djece koja se vrlo pažljivo odgajaju, brak je odgojna i obrazovna ustanova. Inače je brak definiran građanskim zakonodavstvom XIX. st., a brakom se, dakako, bavi i književnost. Država se zamišljala kao velika obitelj u kojoj je suveren, odnosno vlast, bio otac, dok su podanici bili djeca. Država je bila paternalistička i autoritativna, a Austrija, odnosno Austro–Ugarska i Njemačka bile su birokratske i činovničke.

U drugoj polovici stoljeća pojavljuje se roman o krizi braka i obitelji. To je *Madame Bovary* Gustave Flauberta, *Ana Karenjina* i *Kreutzerova sonata* Lava N. Tolstoja, *Effi Briest* i druga djela Theodora Fontane, po-

21 Martin Buber, *Das Problem des Menschen*, Heidelberg, 1961.

tom djela Henryka Ibsena i dr. U Napoleonovu zakoniku i austrijskom građanskom zakoniku nevjera muža lakše se oprašta negoli nevjera žene, što nije utemeljeno u kršćanskom učenju.

Svim ovim djelima kasnog realizma zajedničko je što se nevjera žene opravdava, a muž se obično pojavljuje kao kruti tiranin, despot ili birokrat koji u ženi vidi samo svoje vlasništvo ili podanika. Tolstojeva *Kreutzerova sonata* je esejizirano razmatranje o građanskom braku.

Ako je država velika obitelj, onda u ovim književnim djelima o braku i obitelji valja tražiti kritiku države što je u to doba sve više zapadala u krizu. U vezi s tim pojavilo se i pitanje emancipacije ženâ kao jedna od temeljnih zasada lijevih pokreta. Žene su bile bojovni sudionici liberalnih pokreta tridesetih godina, bilo kao politički djelatnici i agenti liberala,²² ili kao književnice. To su bile George Sand u Francuskoj, grofica Ida Hahn u njemačkoj, Dragojla Jarnevićeva u hrvatskoj književnosti, kasnije i Marija Fabkovićeva.

Pitanje emancipacije žena dobilo je svoju konačnu političku artikulaciju tek u književnosti i tek s tim književnim djelima emancipacija žena postala je pitanjem koje je dovelo do donošenja novog zakonodavstva u svim europskim i američkim zemljama tijekom XX. stoljeća. No, iz pitanja emancipacije žena nastala je kultura smrti, jer emancipirana žena ne želi djecu, nego želi steći društveni i politički ugled radom i profesionalnom karijerom.

U to doba došlo je do diferenciranja između politike i književnosti. U liberalnim pokretima predožujskog doba sudjelovali su pisci kao Heinrich Heine, Ludwig Börne, Anastasius Grün i drugi i književnost je bila sredstvo političke agitacije. Pa ipak, baš u to doba, profilirao se lik profesionalnog političkog djelatnika kao čovjeka koji djeluje u nekom revolucionarnom komitetu u izbjeglištvu ili putuje s direktivom tog komiteta da bi uspostavio vezu i uskladio političke stavove s istomišljenicima u nekoj drugoj zemlji, gradu ili pokrajini. Ti djelatnici izdržavali su se od potpore koju su kao politički izbjeglice dobivali od vlade zemlje domaćina, od priloga članstva i drugih izvora. Ti ljudi morali su umjeti raspravljati u komitetu, pratiti političku literaturu, sastavljati političke spise i proglašati i uvjeravati političke istomišljenike u ispravnost stavova rukovodstva. Književnost je nadahnula mnoge liberalne političke pokrete, svakako mnogo je više pisaca na strani liberala nego na strani konzervativaca. Pisci su napisali djela koja su postala programom političkih pokreta. Pjesme kao *Deutschland, Deutschland über alles* Hoffmanna von Fallersleben i *Putnik*

22 Politička agentica liberalne poljske emigracije bila je grofica Tyszkiewicz koja je 1838. otišla kao politička agentica u Galiciju s putovnicom na ime »M. Isproitt, Institutrice anglaise«. Ona je tamo širila proglas poljske emigracije mađarskom narodu (Usp. Povijesni arhiv u Zadru, pres. spisi 1838, sv. 233, XII₃₆ i 247, XII₂₁, 1521/p.)

Petra Preradovića postali su udarnom snagom ujedinjenja Njemačke odnosno hrvatskog rodoljublja. Iz Njemačke se širila kultura političkog pjevanja u Austriju i istočnoeuropske zemlje.²³ Međutim, među profesionalnim političkim djelatnicima i agentima ipak se neće naći mnogo pisaca. Poslije 1848. godine, kad je liberalna ideologija postupno izgrađena u većini europskih državnih aparata, čuju se rezerve pisaca protiv politike i državne politike, kakve smo maloprije vidjeli kod Baudelairea. Ova secesija književnosti od politike odvija se uz isticanje estetskih svojstava jezika, uz odbacivanje šireg čitateljstva s geslom *pour épater le bourgeois* i uz svijesno sužavanje čitateljstva na najuži krug esteta. Zbog toga književno djelo prestaje biti čitljivo, postaje naglašeno intelektualizirano i zapravo nerazumljivo, pisac ulazi u sukob s čitateljem. Politika je ugrađena u temelj književnosti, kako smo maloprije opisali, a *grammatica* je kao znanost o dobroj uporabi jezika išla za tim da pisanu ili govorenu riječ napravi razumljivom barem sloju vlastelina. To je bila disciplina koja je trebala osposobiti mlade vlasteline da govore i pišu u političkim gremijima.

U ovom sukobu književnosti s državom ili društvom književnost se laća ironije kao oružja u borbi. Evo nekoliko polemičkih izvadaka iz zabranjenih članaka toga doba u Dalmaciji. Godine 1885. rugao se zadarski list *Il Dalmata* ovako visokim činovnicima namjesništva u Zadru: *Il poeta Ambrogio Maroičić sta per pubblicare pei tipi Rossberg di Leipzig u nvolume intitolato Eine deutsche Colonie, ove vi saranno dei bozzetti sul sig.re di Pfauenthal, su quello di Bela Falfa, sul barone Rukavina, e anche sul bar. di Unterrichter.*²⁴ U nekrologu podmaršalu barunu Stevanu Jovanoviću, dalmatinskom namjesniku koji je ugušio krivošijski ustanak 1882. godine, čita se ovakva poruga: *... colse molti allori sul campo militare (...) nel Crivoscie, dove con numerosa armata fece tabela rasa delle rupi che portarono questo nome, (...) egli seppe anche nell'Erzegovina più coll'arte diplomatica che col ferro appoggiare le intelligenti manovre, dirette dal prode Tenente Maresciallo Barone de Dalere, allora governatore della Bosina.*²⁵ Ovaj ironički stil djeluje destruktivno i prelazi u književnost. Zanimljivo je da ironije gotovo nema u književnim djelima što sudjeluju u osnivanju nacija kao što je to Homerova *Ilijada*, Vergilijeva *Enejida* ili Grillparzerova tra-

23 Dieter Düding, *Organisierter gesellschaftlicher Nationalismus in Deutschland (1808–1847), Bedeutung und Funktion der Turner- und Sangvereine für die deutschen Nationalbewegungen*, München, 1984.

24 Članak je zabranjen i nalazi se u Povijesnom arhivu u Zadru (ubuduće kratko PAZ) Kut. 602, 1885, IX₂, 905/p.

25 Članak je, zabranjen i čuva se u PAZ, pres. spisi, Kut. 602, 1885, IX₂, 3150/p. Ovdje valja reći da je iza krivošijskog ustanka 1882. stajao Giuseppe Garibaldi, Gladstone, Leon Gambetta i zapadnoeuropska masonerija koji su željeli dići Balkan da bi razorili Tursku i Austro-Ugarsku. (Ivan Pederin, »I tentativi di Garibaldi di sollevare i Balcani contro l'Impero Asburgico«, *La Cultura nel Mondo*, Roma, XLVII (1993) br. 4, str. 8–19.

gedija *König Ottokars Glück und Ende*, pa ni u Boileauovoj *L'Art poetique*. Ironije nema ni u prvom planu romana *Volk ohne Raum* Hansa Grimma, na koji ćemo se osvrnuti niže, a taj je roman bio jedno od nadahnuća nacionalsocijalizma u Njemačkoj.

Pa ipak, u demonstrativnom odbacivanju politike, u modernoj naziremo polemiku s naprednjačkom ili policijskom ili totalitarnom državom. Pisac postaje disident, neće da državi odgaja vojnike i činovnike, doživljava državu kao otuđenu, kao čudovište što srlja upropast, *Staatsungeheuer* njemačkog ekspresionizma. U književnosti moderne i postmoderne došlo je napokon do definitivnog raskola između standardnog i književnog jezika, koji je nastao u romantizmu i tinjao je kroz svo XIX. stoljeće.

Ovo držanje književnosti znak je ozbiljne političke krize zapadne uljudbe. To je oporbno držanje slično držanju naturalista koji su u književnost uveli radništvo i slumove i time podsjetili državu da je doduše stvorila napredak, ali da time nije iskorijenila bijedu. Ovo oporbno držanje književnosti zastrašilo je državu jer u povijesti nije poznata država ni ljudsko društvo bez književnosti. Književnost je prijeko potrebna državi, može zvučiti čudno — jednako kao poljodjelstvo, stočarstvo ili trgovina, i država se uplašila da će ostati bez književnosti, pa je nadahnula *državnu književnost*, a to je bio zavičajni roman (*Heimatroman*) u Njemačkoj, zatim socijalistički realizam u Svjetskom Savezu, Jugoslaviji i ostalim istočnoeuropskim zemljama. Ti pravci razlikuju se od moderne i naturalizma time što imaju potvrdno držanje prema državnoj vlasti čiju državnu ideologiju stvaraju ili radije nadopunjuju jer je njihov odnos prema državi servilan. Oba ova pravca naglašavaju svoju privrženost realizmu, odnosno tradiciji i tim nasljedovanjem realističkog stila polemiziraju implicitno s modernom i naturalizmom slično kao što je i Goethe s pjesmom *Ein Gleiches* implicitno polemizirao s klasicizmom tako što je napisao pjesmu koja je stilski prkosila pravilima zadanima u klasicističkim poetikama. pisci zavičajnih romana pisali su stilom realizma, dakle primjenjivali su estetske kodove koje su i manje obrazovani ljudi bili usvojili, junaci njihovih romana bili su dočasnici, učitelji, dakle poluobrazovani ljudi, ali s društvenim ambicijama koje pokušavaju ostvariti u okviru državnog aparata.²⁶ U okviru zavičajnog romana nastala je nacionalsocijalistička ideologija u djelima Hansa Grimma — *Volk ohne Raum* (Narod bez prostora), Gustava Frenssena *Peter Moors Fahrt nach Sudwest* (*Put Petra Moorsa na jugozapad*). U ovim romanima ima više nacionalsocijalističke ideologije nego u kasnijem Hitlerovom djelu *Mein Kampf*. Osim toga, ta su se djela prodavala u golemim nakladama. Djelovanje ovih umjetničkih poluknjiževnih

26 Vidi o zavičajnom romanu Karl-Heinz Roßbacher, *Heimatabewegung und Heimatkunst, Zu einer Literatursoziologie der Jahrhundertwende*, Stuttgart, 1975.; Ivan Pederin, »Balkanski okvir slike Slovenaca i Hrvata u austrijskom i njemačkom zavičajnom romanu«, *Slavistina revija*, Letnik, 36 (1988) št. 3, str. 238–291.

djela bilo je zbog njihova političkog sadržaja vrlo veliko. Rilkeove pjesme čitalo je mnogo manje ljudi, a politika je u njegovim pjesmama nazočna posredno kao njezino odbacivanje. Mogu li se ovi pisci uspoređivati? Vrlo teško, jer književnost, sve ako je roba koja se piše za čitatelja i tržište što kupuje knjige i plaća ih, ipak nije roba kao kukuruz ili tranzistor čija se vrijednost mjeri profitom što se postiže njezinom prodajom.

Postoje književna djela koja su ugaoni kamen države i državne ideologije kao Vergilijeva *Eneida* u kojoj je Vergilije opisao kako Rim osniva Anhizov sin i Prijamov nećak Eneja, junak Homerove Ilijade. U *Enejidi* je Vergilije ovladao Homerovim stihom i stilskim kanonom. Takvo književno djelo ima prvorazrednu političku i državotvornu funkciju. Cervantesov *Don Quijote* roman je o čovjeku koji je načitan i prenačitan viteškim romanima što kod njega izaziva krizu spoznaje svijeta na koju neprestano upozoruje njegov štitonoša Sancho Panza. Taj roman je djelo o recepciji književnog djela u vrlo širokom smislu. Druga književna djela igraju ulogu u integraciji skupina čitatelja i društvenih razreda, pobuđuju političke stranke i daju im ideologiju pa politika igra sad ovu sad onu ulogu u njihovoj strukturi i recepciji.

U XIX. st. napokon se pojavila povijest književnosti kao duhovni portret ili autobiografija nacije. pisci povijesti književnosti brižljivo su pazili na dojam koji će ta autobiografija nacije proizvesti u inozemstvu i na učvršćivanje nacionalne svijesti kod domaćih ljudi.

U doba nadmetanja nacija zatvorenih u države rascvala se komparativna književnost kao sredstvo odmjerenja snaga, ugleda i obljubljenosti pojedinih nacionalnih književnosti koje su se čak smatrale izrazom nacije. pisci i intelektualci pokušavali su nadići osjećaj zagušljivosti koji je proizvela nacionalna država sa svojim institucijama, u prvom redu pozavanjem stranih jezika i književnosti, što se pokazalo mnogo važnijim od poznavanja poljodjelstva ili brodogradnje neke strane države. Književnost je postala sredstvom komuniciranja i razumijevanja među narodima i državama što se pokazalo važnim, zato je u veleposlanstvima uvedena služba savjetnika za kulturu i tisak.

Pitanje što je književnost nije uspjela do kraja riješiti poetika, a ni kasnije teorije književnosti. Mi ćemo završiti s pitanjem — čemu književnost služi? Odgovor na to pitanje sve je prije negoli jednostavan. Nešto o tome napisao je pisac austrijske moderne Hugo von Hofmannsthal u govoru o pismenosti kao duhovnom prostoru nacije — *Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation*.²⁷ Hofmannsthal je taj govor održao 10. siječnja 1927. na Sveučilištu u Münchenu. Prema Hofmannsthalu nacionalno zajedništvo ne slijedi iz prebivanja na tlu domovine, već je ono duhovno i po

27 Hans Mayer (Hrsg.), *Deutsche Literaturkritik. Vom Kaiserreich bis zum Ende der Weimarer Republik (1889–1933)*, Frankfurt am Main, 1978., str. 483–487.

tome se europske nacije razlikuju od Amerike. Zajedništvo se ostvaruje u jeziku koji nije puko sredstvo sporazumijevanja, nego ušćuvana povijest i snaga koju politika ne umije regulirati. Pismenost prenosi budućim naraštajima sve više stečevina duha, a naciju okuplja jezična norma u kojoj ima mjesta za sve od aristokracičnosti do revlucionarnosti. U književnosti nacija postaje gotovo vjerskom zajednicom koja okuplja ukupnost prirodnog i kulturnog života tako da nacionalna država izgleda kao univerzum. U političkom životu ne ostvaruje se ništa što nije postojalo u duhu književnosti.

Književnost je, prema Hofmannsthalu, sažeti pojavni oblik postojanja nacije, počelo nacionalne politike i načelo po kojem se ta politika vodi, no ono je ujedno izraz nacije i njezin stvoritelj koji joj je udahnuo duh.

LITERATURE AND POLITICS

Ivan PEDERIN

Summary

The article commences with some doubts about modern German aesthetic criticism, which excludes politics from the analysis of literature and draws the attention of the readers to the fact that some works of mediaeval and later literature were in fact a means of social and political stablisation, that Cervantes novel Don Quijote and some poems of Goethe were in fact a polemic with some forms of indirect criticism of absolutism, while Schiller in his Don Carlos enters into direct polemic about absolutist rule. Tragedies by Lessing and Schiller are a polemic about feudal matrimony with suggestions of how to rebuild modern matrimony which conforms to modern family legislation and the adultery novel in late XIXth Century is a polemic of the late liberal state. Novels by Freytag and Leo Tolstoy are seen as precursors and inspiration to the bureaucratic state, that is marxism-leninism, while Hans Grimms and Gustav Frenssens novels are seen as an inspiration to German fascism.